

Geneza i cechy dramatu liturgicznego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja multimedialna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: *Nawiedzenie grobu [fragment]*, [w:] *Dramaty staropolskie. Antologia*, oprac. J. Lewański, Warszawa 1959, s. 99–103.

Geneza i cechy dramatu liturgicznego

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

XII-wieczny teolog Honoriusz z Autun, pisząc o liturgii chrześcijańskiej, porównał mszę do tragedii, a kościół do teatru. Średniowieczny uczony zastosował w tym zestawieniu rozumienie alegoryczne, ale można w nim też dostrzec pewne rzeczywiste związki między teatrem a religią: dramat wieków średnich wyrósł z obrzędów kościelnych.

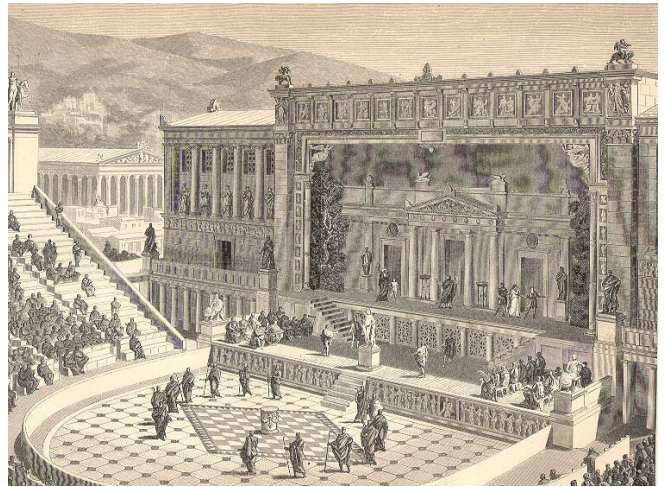
Twoje cele

- Dokonasz analizy dramatu liturgicznego *Nawiedzenie grobu*, aby ustalić sposób wystawienia utworu na scenie.
- Dokonasz interpretacji dramatu liturgicznego *Nawiedzenie grobu*, wskazując na stany emocjonalne jego bohaterów.
- Omówisz genezę i cechy dramatu liturgicznego *Nawiedzenie grobu*.

Religia a dramat starożytny i średniowieczny

W XXI w. wiedza na temat kultury antycznej jest znacznie większa niż ta, którą dysponowali ludzie żyjący w średniowieczu. Dotyczy to także antycznego dramatu. Wprawdzie w średniowiecznych szkołach i uniwersytetach analizowano wybrane tragedie i komedie napisane przez Greków lub Rzymian, jednak znajomość starożytnych dokonań w tym zakresie dotyczyła bardzo wąskiego grona osób. Rozwój tego rodzaju literackiego został zerwany, m.in. z powodu postrzegania dokonań antycznych jako pogańskich. Odrzucenie tradycji starożytnej nie oznaczało jednak całkowitego zaniku

działań teatralnych: w miejsce dramatu starożytnego pojawił się dramat średniowieczny. Mimo wielu różnic między nimi podstawowym elementem je łączącym był związek z religią. Genezy teatru antycznego poszukuje się w obrzędach na cześć Dionizosa, natomiast istotna część przedstawień średniowiecznych wyrastała z chrześcijańskich obrzędów kościelnych. Nie oznaczało to jednak całkowitej nieobecności dramatu świeckiego, np. w postaci występów [histrionów](#).

Historyczna rekonstrukcja teatru Dionizosa w czasach rzymskich

Źródło: Snappygoat, domena publiczna.

Gatunki średniowiecznego dramatu religijnego

Dominacja tematyki religijnej w dramacie średniowiecznym dotyczy całej epoki. Początki tego zjawiska przypadają na X wiek, kiedy pojawiły się pierwsze przedstawienia odwołujące się do historii opisanych w Biblii. Z czasem ich formuła zaczęła się zmieniać: dzieła, które powstawały w kolejnych stuleciach, dokumentowały ewolucję w ramach poszczególnych gatunków literackich oraz pojawianie się nowych form dramatu religijnego.

Punktem dojścia w rozwoju dramatu średniowiecznego było ukształtowanie się dwóch gatunków: [misterium](#) oraz [mirakła](#). Oba pojawiły się w XII w. i były popularne co najmniej do końca epoki. Pierwszy z nich przedstawiał wydarzenia biblijne lub zaczerpnięte z [apokryfów](#) bądź żywotów

Misterium upamiętniające wjazd Jezusa do Jerozolimy odbywające się w Niedzielę Palmową w Piekarach Śląskich

Źródło: Danuta Cholewa / Regionalny Instytut Kultury w Katowicach, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 4.0.

świętych, przedstawiane w rozbudowanej formie i w językach narodowych. Na drugi składały się utwory, które koncentrowały się na cudach dokonywanych przez męczenników i świętych. Dużą popularnością cieszyły się także utwory zaliczane do **moralitetów**. Ten gatunek dramatu łączył w sobie problematykę religijną i świecką, zazwyczaj ukazując głównego bohatera – uosabiającego każdego człowieka – w sytuacji granicznej, np. w chwili śmierci.

Dramat liturgiczny

Powstanie misterii, miraków i moralitetów było końcowym etapem rozwoju dramatu średniowiecznego. Poprzedziło go formowanie się dramatu liturgicznego. Jego początki przypadają na X wiek, a szczególnie rozwój obserwuje się w XIII stuleciu, co oznacza, że przez pewien czas ta forma działań teatralnych funkcjonowała równolegle z misterium. Między oboma gatunkami można zauważyć określone podobieństwa, wynikające przede wszystkim z odwoływania się do tego samego źródła, czyli Biblii. Dopiero podczas Soboru Trydenckiego (1545–1563) władze Kościoła katolickiego zdecydowały o zakazie prezentowania tego typu przedstawień, m.in. broniąc się przed zarzutami stawianymi przez protestantów, że zgadzają się na rozpowszechnianie motywów apokryficznych, niemających potwierdzenia w Piśmie Świętym.

Nazwa „**dramat liturgiczny**” wskazuje na związki z liturgią Kościoła katolickiego. Wszystkie formy dramatu liturgicznego łączy kilka podstawowych elementów:

- tematyka religijna,
- odniesienia do wydarzeń należących do Wielkiego Tygodnia, np. Ostatniej Wieczerzy, Męki Jezusa i obecności Maryi pod krzyżem, pogrzebu Chrystusa czy zstąpienia Jezusa do otchłani,
- uznanie Biblii za podstawowe źródło tekstu,
- język łaciński,
- niewielkie rozmiary (od kilkunastu do kilkudziesięciu wersetów),

- miejsce wystawienia, którym miała być świątynia,
- aktorzy biorący udział w przedstawieniu, czyli księża i klerycy.

Adriaen Isenbrandt, *Msza świętego Grzegorza*, ok. 1510–1550

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Mimo występowania podobieństw w obrębie dramatów liturgicznych można także wskazać rozbieżności, które są podstawą rozróżniania gatunków należących do dramatu liturgicznego. Za podstawowe kryteria przyjmuje się:

- obszerność dzieła,
- obecność gestów towarzyszących tekstowi,
- dobór źródeł tekstu.

Podział dramatu liturgicznego

Pojęcie „dramat liturgiczny” jest stosowane w dwóch zakresach: węższym i szerszym. Używa się go, by wyróżnić jedną z form dramatu towarzyszącego obrzędowi liturgicznemu w kościele bądź jako nazwy obejmującej kilka podstawowych odmian:

dramatyzacja liturgiczna
utwory krótkie, ograniczone do kilku wypowiedzi i gestów
oficjum dialogowe lub dramatyczne
dramat liturgiczny właściwy

Słownik

histrion

(łac. *histrion* – aktor) – wędrowny aktor występujący w miejscach publicznych (np. na rynku) lub siedzibach możnowładców

apokryf

(gr. *ápókryphos* – ukryty, tajemny) – dzieło o tematyce religijnej, ale nieuznawane przez Kościół za natchnione, a tym samym – niezaliczane w skład kanonu biblijnego

oficjum

(łac. *officium* – służba) – utwór dramatyczny, przedstawiany podczas obrzędów liturgicznych w świątyni, ale nie będący obowiązkowym elementem nabożeństwa

dramat liturgiczny

gatunek dramatu religijnego ukształtowany w średniowieczu; jego związki z liturgią przejawiały się w czerpaniu tekstu z Biblii, wykonywaniu go w języku łacińskim, inscenizowaniu w trakcie wybranych obrzędów religijnych

mirakl

(łac. *miraculum* – cud) – gatunek średniowiecznego dramatu religijnego, przedstawiający cudowne wydarzenia z życia świętych i męczenników

misterium

(łac. *misterium* – tajemnica) – gatunek religijnego dramatu, ukształtowany w średniowieczu; przedstawienia misteryjne grano w językach narodowych, a ich treścią były tematy zaczerpnięte z Biblii lub żywotów świętych, uzupełnione o motywy obecne w apokryfach

moralitet

gatunek dramatu średniowiecznego mający charakter dydaktyczno-moralizatorski; zazwyczaj prezentowano w nim bohatera, który uosabiał całą ludzkość (Everyman, Jedermann, Każdy) i był przedmiotem sporu toczonego przez personifikacje cnót i występków (np. Dobra, Wiary, Pobożności, Pychy, Chciwości itp.)

Prezentacja multimedialna

Nawiedzenie grobu

Polecenie 1

Na podstawie prezentacji zredaguj notatkę poświęconą genezie i cechom dramatu liturgicznego *Nawiedzenie grobu*.

Polecenie 2

Wymień te cechy *Żalów Matki Bożej pod krzyżem*, które wskazują, że ten utwór mógł być fragmentem misterium a nie dramatu liturgicznego.

Słownik do prezentacji

responsorium

(łac. *responsum* – odpowiedź) – w liturgii modlitwa, na którą składa się szereg wypowiedzi na przemian odmawianych przez osobę prowadzącą obrzęd oraz wiernych

konwent braci

(łac. *conventus*) – zgromadzenie zakonne lub złożone z kanoników, tzn. kapłanów

prezbiterium

(łac. *presbyterium*, gr. *πρεσβυτέριον*, *presbuterion*) – rada starszych) – część świątyni przeznaczona dla kapłaństwa i służby liturgicznej, oddzielony od przestrzeni dla wiernych np. balaskami lub schodami

kantor

(łac. *cantor*) – dyrygent chóru kościelnego intonujący śpiew

antyfona

(łac. *antiphona*) – krótka pieśń poprzedzająca psalm oraz powtórzona po nim

alba

(łac. *albus* – biały) – biała szata używana przez duchownych (tu: oznacza strój kobiety)

werset

tu: krótki tekst złożony z wiersza i opowiedzi

Ciebie Boga chwalimy

łac. *Te Deum laudamus* (hymn przypisywany św. Ambrożemu)

Sprawdź się

Tekst do ćwiczeń

“ **Nawiedzenie grobu [fragment]**

Po „Chwała Ojcu” powtarza się *responsorium*; Śpiewając je, *konwent braci* wychodzi z *[prezbiterium]* na środek kościoła. Po zakończeniu *responsorium* *kantor* zaczyna *antyfonę*:

Maria Magdalena [i druga Maria
niosły o świetle wonności,
szukając w grobie Pana.]

Tymczasem trzech bracia odziani w alby, niosąc wonności, podążają z zakrystii w stronę Grobu. Po odśpiewaniu antyfony przez konwent, bracia, o których poprzednio była mowa, jakby między sobą rozmawiając, ścisłym głosem śpiewają następujący werset:

Któż nam odsunie [od wejścia kamień,
o którym wiemy, że przykrywa święty Grób?]

Pytając ich dwaj chłopcy, już przedtem [do pełnienia straży] w Grobie wyznaczeni, śpiewają:

Kogo szukacie, strwożone [niewiasty,
w tym Grobowcu, płaczące?]

Tamci im odpowiadają:

Jezusa Nazareńskiego [ukrzyżowanego szukamy.]

A oni:

Nie ma tutaj Tego, którego szukacie, [lecz śpiesznie idąc oznajmijcie uczniom Jego i Piotrowi,
że zmartwychwstał Jezus.]

Podczas gdy śpiewają [te słowa], poprzednio wspomniani bracia wchodzą do Grobu i po okadzeniu go wychodzą, a wracając przez chór, śpiewają wersety:

Przybyliśmy [żaląc się do Grobu,
i ujrzałyśmy siedzącego anioła Pańskiego,
który oznajmił, że zmartwychwstał Jezus.]

W ten sposób dochodzą [śpiewając] do zakrystii. Wtedy dwaj spośród braci, jak gdyby biegnąc, śpieszą do Grobu, podczas gdy chór śpiewa antyfonę:

Biegło ich dwóch razem,
[a ów drugi uczeń wyprzedził Piotra
i pierwszy przybył do Grobu,
Alleluja!]

Wziąwszy więc z Grobu całuny wracają do chóru i rozpostarli je przed całym ludem, śpiewają werset:

Spójrzcie, o towarzysze, [oto całuny i chusta,
a ciała nie znaleziono w Grobie.]

Dołączając antyfonę:

Powstał Pan z Grobu,
[który za nas zawisł na krzyżu,
Alleluja!]

Po skończeniu jej zaczyna biskup, jeśli jest, a jeśli nie, to kantor:

Ciebie Boga chwalimy.

Po zakończeniu mówi się werset:

W zmartwychwstanie Twoje, Chryste, [Alleluja,
radują się niebiosa i ziemia, Alleluja!]

Ćwiczenie 1

Zaznacz prawidłowe odpowiedzi. Do cech dramatu liturgicznego należą:

- ☐ stosowanie języków narodowych, np. polszczyzny
- ☐ koncentrowanie się na narodzinach Jezusa oraz adoracji Trzech Króli
- ☐ stosowanie łaciny
- ☐ koncentrowanie się na wydarzeniach związanych z Wielkim Tygodniem
- ☐ przywoływanie w tekście cytatów z Biblii
- ☐ przedstawianie tych wydarzeń, które opisano w Biblii lub w apokryfach
- ☐ przedstawianie tylko tych wydarzeń, które opisano w Biblii

Ćwiczenie 2

W tekście *Nawiedzenia grobu* znalazła się niekonsekwencja odnosząca się do liczby osób grających w tym przedstawieniu – co innego podają didaskalia, co innego treść wypowiedzi. Zaznacz, kogo dotyczy ta niekonsekwencja?

- ☐ liczby aktorów grających Aniołów
- ☐ liczby aktorów grających żołnierzy rzymskich
- ☐ liczby aktorów odgrywających role kobiet udających się do Grobu
- ☐ liczby aktorów grających apostołów

Ćwiczenie 3

Wpisz na mapę myśli wszystkie rekwizyty i elementy scenografii wymienione w tekście *Nawiedzenia grobu*.

- rekwizyty i elementy scenografii

Ćwiczenie 4

Odpowiedz na pytanie, czy autor *Nawiedzenia grobu* dopuszcza dowolność w sposobie realizacji przedstawienia? Odpowiedź uzasadnij.

Ćwiczenie 5

W przedstawieniu dwa razy występuje para chłopców. Wyjaśnij, czy w obu przypadkach grają oni te same role.

Ćwiczenie 6

Wyjaśnij, czy wszystkie wypowiedzi zawarte w *Nawiedzeniu grobu* nawiązują do sytuacji opisanych w Ewangelii wg św. Marka oraz Ewangelii wg św. Jana.

Ćwiczenie 7

Odpowiedz na pytanie: czy o zachowaniu lub wyglądzie bohaterów mówią wyłącznie didaskalia zawarte w *Nawiedzeniu grobu*? Odpowiedź uzasadnij, przywołując co najmniej jeden cytat.

Ćwiczenie 8

Nazwij emocje towarzyszące postaciom występującym w *Nawiedzeniu grobu*. Każdą z emocji potwierdź przywołaniem odpowiedniego cytatu.

Emocja	Cytat

Dla nauczyciela

Autor: Marta Kulikowska

Przedmiot: Język polski

Temat: Geneza i cechy dramatu liturgicznego

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

- 1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;
- 2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);
- 3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;
- 15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

- 1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;
- 4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

6. wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;
9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- dokonuje analizy dramatu liturgicznego *Nawiedzenie grobu*, aby ustalić sposób wystawienia utworu na scenie;
- dokonuje interpretacji dramatu liturgicznego *Nawiedzenie grobu*, wskazując na stany emocjonalne jego bohaterów;
- redaguje notatkę poświęconą genezie i cechom dramatu liturgicznego *Nawiedzenie grobu*.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Geneza i cechy dramatu liturgicznego”. Uczestnicy zajęć zapoznają się z fragmentem utworu dramatycznego w e-materiale: *Nawiedzenie grobu*. Przygotowują

się do omówienia tekstu, szukając informacji na temat kontekstu historycznoliterackiego. Wybrane osoby mogą zebrać potrzebne wiadomości do wstępnego rozpoznania tekstu. Będą pełniły rolę ekspertów.

2. **Przekład intersemiotyczny.** Chętny lub wybrany uczeń przygotowuje utwór muzyczny jako ilustrację dźwiękową do fragmentu tekstu dramatycznego w e-materiale: *Nawiedzenie grobu*. Powinien umieć uzasadnić swój wybór.

Faza wprowadzająca:

1. Wyświetlenie na tablicy treści zawartych w sekcji „Wprowadzenie”. Przybliżenie przez nauczyciela tematu i celów lekcji. Określenie wiążących dla uczniów kryteriów sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: Jak zinterpretujesz porównanie mszy do tragedii i kościoła do teatru?

Faza realizacyjna:

1. **Prezentacje uczniów.** Wybrani przed lekcją uczniowie prezentują efekty swojej pracy (przekład intersemiotyczny). Wspólne omówienie wystąpień ze szczególnym uwzględnieniem mocnych stron prezentacji ucznia.
2. **Praca z tekstem.** Uczniowie przystępują do cichego czytania tekstu e-materiału. Indywidualnie zapoznają się z treścią w sekcji „Przeczytaj” i zapisują w zeszycie minimum pięć pytań do tekstu. Uwaga: każde z pytań musi rozpoczynać się od słowa „dlaczego”. Następnie zadają swoje pytania dowolnie wybranej osobie z klasy i odpowiadają na nie.
3. **Praca z multimedium.** Nauczyciel prosi, aby wybrany uczeń przeczytał polecenie: Na podstawie prezentacji zredaguj notatkę poświęconą genezie i cechom dramatu liturgicznego *Nawiedzenie grobu* z sekcji „Prezentacja multimedialna”. Następnie prosi uczniów, aby podzielili się na grupy i opracowali odpowiedzi. Po ustalonym wcześniej czasie przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia ją, udzielając także uczniom informacji zwrotnej.
4. **Utrwalanie wiedzy i umiejętności.** Uczniowie indywidualnie rozwiązują zawarte w sekcji „Sprawdź się” ćwiczenia 1 i 2. Następnie w parach pracują nad zadaniami 3-6. Aby uzasadnić poprawność rozwiązań, omawiają je w większych grupach, przygotowując spójną argumentację, którą zaprezentują na forum klasy. Po wyznaczonym czasie następuje wspólne omówienie zadań.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego się uczniowie nauczyli? Na koniec prosi chętnego ucznia o podsumowanie i – jeśli to potrzebne – uzupełnia informacje.
2. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia nr 7 i 8. Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.
2. Przerób analizowany w lekcji tekst dramatyczny na jedną z wybranych form: utwór poetycki, opowiadanie, sprawozdanie.

Materiały pomocnicze:

- Juliusz Kleiner, *Istota utworu dramatycznego*, w: *Problemy teorii dramatu i teatru*, wybór i oprac. Janusz Degler, Wrocław 1988.
- *Średniowieczna pieśń religijna polska*, oprac. M. Korolko, Warszawa 1980.
- *Dramaty staropolskie. Antologia*, oprac. J. Lewański, t. 1, Warszawa 1959.

Wskazówki metodyczne

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Prezentacja multimedialna” do podsumowania lekcji.